

II. Abdülhamit Dönemi İstanbul’unda Ramazan Eğlenceleri: Şehzadebaşı Piyasası

Fatma TUNÇ YAŞAR

Dr. Öğretim Üyesi, Yıldız Teknik Üniversitesi, ftyasar@yildiz.edu.tr

Özet

On dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde Şehzadebaşı semti, Ramazan etkinlikleriyle özdeşleşmiş ve önemli bir eğlence mekânına dönüşmüştür. Şehzadebaşı semtinin 1880’ler itibarıyla yoğun ilgi görmesinde yeni çayhane ve kıraathanelerin açılması, tiyatro faaliyetlerinin çeşitlenmesi ve Ramazan ayının bahar ve yaz mevsimlerine denk gelmesi etkili olmuştur. Şehzadebaşı, farklı sosyal sınıflardan kimselerin eğlenmek, keyifli vakit geçirmek ve sosyalleşmek için geldikleri bir muhittir. Şehzadebaşı’nda Vezneciler’den Saraçhanebaşı’na kadar uzanan güzergâh üzerinde yayaların gezintisini tanımlamak için dönemin kaynaklarında *piyasa* tabiri kullanılmaktadır. Şehzadebaşı’nın Ramazan eğlencelerinin toplumun farklı kesimlerinden insanların yoğun ilgisine mazhar olmasının nedeni burada sunulan eğlence çeşitliğidir. Burada cadde boyu gezinti yapmak, karagöz, meddah, ortaoyunu, sirk gösterilerini ve at cambazlarını izlemek, kahvehane ve çayhane gibi mekânlarda musiki eşliğinde keyifli vakit geçirmek ve meşrebine göre tiyatro ve sinema gösterileri izlemek mümkündür. II. Meşrutiyet döneminde ise Şehzadebaşı’ndaki Ramazan eğlencelerine yönelik algılar değişmeye başlamış, dini ve muhafazakâr çevreler eğlenceleri din dışı olmakla itham ederken, reform yanlıları buradaki eğlenceyi modern, medeni ve Batılı eğlence anlayışına ters bulmaya başlamıştır. Şehzadebaşı’nın kalabalık, çok renkli ve sesli eğlenceleri sağlıksız, kaba ve düzensiz görünmeye başlamıştır. Bu bildiride dönemin edebi eserleri ve süreli yayınları üzerinden Şehzadebaşı’nın piyasa olarak tabir edilen eğlence kültürü, 1880’lerden İkinci Meşrutiyet dönemine kadar değişim ve dönüşüm bağlamında dinamik bir süreç olarak incelenecek ve II. Abdülhamit yönetiminin Şehzadebaşı piyasasına yönelik gözetim mekanizmaları ve tutumu irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Ramazan, Şehzadebaşı, eğlence, piyasa, II. Abdülhamit.

Ramadan Entertainment in the Period of Abdülhamid II: The Piyasa of Şehzadebaşı)

Abstract

In the last quarter of the nineteenth century, Şehzadebaşı District was

identified with the festivities of Ramadan and became an important entertainment venue. The opening of new teahouses and literary cafés (*kıraathane*), the expansion of theatrical activities and the fact that Ramadan coincided with the spring and summer seasons were effective in attracting great interest in the 1880s. Şehzadebaşı had become a place where people from different parts of society come to entertain, have a pleasant time and socialize. The term, *piyasa* is used in the contemporary sources to define the pedestrians' walk on the route extending from Vezneciler to Saraçhanebaşı in Şehzadebaşı. The diversity of entertainment offered here is the reason why the Ramadan entertainment of the Şehzadebaşı is so much appealing to people from different segments of society. Here it is possible to stroll along the street, to watch *Karagöz*, *meddah*, and *ortaoyunu*, circus shows, and horse acrobats, to spend a pleasant time with music in places such as coffeehouses and teahouses and to watch theater and cinema. In the Second Constitutional Period, perceptions about the Ramadan entertainment in Şehzadebaşı began to change. While religious and conservative circles began to accuse the entertainment of Şehzadebaşı as being profane, reformists began to find it contrary to modern, civilized and Western style of entertainment. The crowded and multicolored entertainment of Şehzadebaşı started to appear unhealthy, rude and uneven. This paper examines the entertainment culture of Şehzadebaşı called as *piyasa* as a dynamic process in the context of change and transformation from the 1880s to the Second Constitutional Period through literary works and periodicals of the period. I scrutinizes the monitoring and control mechanisms and attitudes of Abdülhamid II's administration towards the Şehzadebaşı *piyasa*.

Keywords: Ramadan, Şehzadebaşı, entertainment, *piyasa*, Abdülhamid II.

Giriş

Bu bildiri, 1880-1910 yılları arasında Şehzadebaşı'nın İstanbul'un eğlence kültüründeki merkezi konumunu tartışmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, Ramazan nedeniyle ortaya çıkan eğlence tarzları ve piyasa özelinde ortaya çıkan önemli sosyalleşme ortamları incelenmektedir. Şehzadebaşı'nda ortaya çıkan eğlence kültürü, 1880'lerden İkinci Meşrutiyet dönemine kadar değişim ve dönüşüm bağlamında dinamik bir süreç olarak incelenmektedir. Edebiyatçıların anıları, Şehzadebaşı üzerine yazılmış literatürün önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Öte yandan, her ne kadar bu hatıralar Şehzadebaşı'nın atmosferini ve kültürel canlılığını iyi yansıtsa da, bu yazılar Şehzadebaşı ve eğlence kültürünü geçmişinin donmuş resmi olarak ele almakta, dolayısıyla geçmişe özlem ve öykünmesinin ötesine geçememektedir. Öte yandan, Şehzadebaşı'nın popüler olduğu dönemde pek çok Osmanlı gazetesi ve dergisi yayımlanmakta, İstanbul ve kültürü ile ilgili makaleler neşredilmektedir. Özellikle Ramazan ayında yayımlanan dergilerde Şehzadebaşı ve kültürel atmosferine geniş yer verilmektedir. Bu nedenle, bu yayınlar Şehzadebaşı'nı belirli bir zaman diliminde tasvir etmek için oldukça elverişlidir. Ayrıca, Şehzadebaşı sosyalleşmesi ve eğlence kültürü, siyasi otoriteler tarafından yakından izlenmekte ve bu mekâna dair

kamusal yaşamı düzenleyen birçok belge bulunmaktadır.

On dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde Şehzadebaşı, suriçi İstanbul'un en canlı ve dinamik eğlence mekânlarından biri olarak ortaya çıkmış ve çayhaneleri, kıraathaneleri, tiyatroları ve sinemaları ile Ramazan eğlencelerinin merkezi olmuştur. Burası, yeniçerilere ait Eski Odalar bölgenin güney tarafında yer aldığından on dokuzuncu yüzyıla kadar yeniçerilerin gezinti ve eğlence mekânı olarak bilinmektedir. Yeniçeri Ocağı'nın 1826'da II. Mahmut tarafından kaldırılması, bölgede birçok değişikliğe neden olmuş ve Vezneciler'den Şehzade Mehmet Camii'ne kadar uzanan cadde merkezde olmak üzere Şehzadebaşı semti, yüzyılın ortalarından itibaren Ramazan ayında canlı bir alışveriş, gezi ve eğlence mekânına dönüşmüştür. Şehzadebaşı, bu dönem boyunca sadece eğlence ve gezinti yeri değil aynı zamanda kültür, edebiyat ve sanatta da önemli bir yer edinmiştir. Yeni açılan çayhaneler ve kıraathaneler, dönemin aydınlarının, şairlerinin ve yazarlarının buluştuğu yerlerdir; insanlar günlük dergi ve gazeteleri bu mekânlarda okumakta ve tartışmaktadırlar. 1880'lerde ortaoyunu, meddah ve Karagöz gibi geleneksel Osmanlı sahne sanatları büyük kahvehanelerde icra edilmeye devam ederken; pek çok modern tiyatro sahnelerini Şehzadebaşı'nda halka açmaya başlamıştır. Şehzadebaşı ve çevresi Osmanlı toplumunun farklı kesimlerinden insanlara eklektik bir kültür ve eğlence merkezi olarak hizmet etmiştir.

Ramazan Piyasası

Tanzimat döneminin başında Ramazan'ın en hareketli mekânı Laleli-Aksaray arasında sıralı dükkânları ve karagöz ve meddah gösterilerine ev sahipliği yapan meşhur kahvehaneleriyle Aksaray Caddesi'dir. Daha sonra ise tiyatro topluluğuyla ünlü Gedikpaşa ve ilk kıraathanelere ev sahipliği yapan Beyazıt Meydanı Ramazan etkinliklerinin merkezi olmuştur. 1860'larda ise kıraathanelerin bulunduğu Divanyolu'nun II. Mahmut Türbesi ile Sultanahmet Meydanı arasında kalan bölümüdür. Ancak belirli bir mekânın Ramazan etkinlikleriyle özdeşleşmesi Divanyolu'nun Vezneciler ve Şehzade Mehmet Cami arasında kalan bölümü olan Direklerarası ile olmuştur (Georgeon, 2008: 97-98). On dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde Direklerarası ve çevresi olan Şehzadebaşı, tiyatro, sinema, ortaoyunu, Karagöz, hokkabaz, cambaz, fonograf ve pantomim gibi görsel ve işitsel sanatların yanında pehlivan güreşleri gibi spor müsabakalarının yapıldığı bir "Ramazan külliyesi" gibidir (Yazıcı, 2010: 105). Ayrıca Ramazan dışında da kahvehane, çayhane ve kıraathanelerin yanı sıra eczane, sucu, manav, fırın, fes kalıpcısı, kunduracı, börekçi, şekerlemeci, muhallebici, ud imalatçısı, müzik aletleri satıcısı, kırtasiye ve kitapçı, resimli kartpostalcı, kadın terzisi, berberleri ile de bir yaşam merkezidir (Mazak, 2008: 178).

Şehzadebaşı'nın Ramazan ile özdeşleşmesinde Fatih, Şehzade, Beyazıt ve Süleymaniye gibi büyük selatin camilerinin tam ortasında bulunması ve şehrin ana hatlarını belirleyen Divan yolunun bir bölümü olarak şehrin geri kalanıyla aktif iletişim halinde olması etkilidir. Fakat 1880'ler itibarıyla yoğun ilgi görmesinde yeni çayhane ve kıraathanelerin açılması ve Beyazıt

civarındakilerin buraya kayması, tiyatro faaliyetlerinin artması ve çeşitlenmesi ve Ramazan ayının bahar ve yaz mevsimlerine denk gelmesi etkili olmuş gözükmemektedir. Ayrıca Şehzadebaşı çoğu yeni açılan birçok resmi daire ile eğitim kurumuna yakın bir noktada bulunmaktadır (Georgeon, 2018: 118-119).

Ahmed Rasim, Ramazan ayında Boğaz'ın Anadolu ve Rumeli yakalarından, Haliç'ten, Kuledibi mahallelerinden halkın buraya akın akın geldiğini ifade etmektedir. Cenap Şahabeddin de İstanbul'da Ramazan gecelerinin toplanma yerinin Şehzadebaşı olduğunu, iftardan sonra Vezneciler'den Saraçhanebaşı'na kadar uzanan bir miting manzarasının ortaya çıktığını ve bunun artık bir gelenek halini aldığını ifade etmektedir (Cenap Şahabeddin, 1994: 72). Şehzadebaşı'nda yayaların gezintisini tanımlamak için dönemin kaynaklarında *piyasa* tabiri kullanılmaktadır. İtalyanca kökenli bir kelime olan *piyasa* esasında "pazar, pazar fiyatı" anlamına gelmektedir. On dokuzuncu yüzyılın sonlarından itibaren yayımlanan Osmanlıca sözlüklerde ise *piyasa* Osmanlıların daha önce ağırlıklı olarak mesire alanları için kullandıkları gezinti, tenezzüh ve teferrüc anlamında kullanılmaktadır. Yüzyılın sonlarında hazırlanan *Osmanlıca-İngilizce Redhouse* sözlüğünde piyasanın birinci anlamı "keyifli bir gezintiye çıkmak" olarak verilirken ikinci anlam olarak "döviz kuru, cari fiyat, pazar" olarak verilmektedir (Redhouse, 2000: 937). Yirminci yüzyılın başında yayımlanan *Kamus-ı Türki*'de de piyasaya "meydan, açıklık, gezilecek yer, teferrücgah, gezme, gezinme, teferrüc" anlamı verilmekte, kavramın "çarşı ve meydanda geçen fiyat" anlamındaki ekonomik karşılığı daha sonra gelmektedir (Şemseddin Sami, 1996: 365). Şehzadebaşı'ndaki gezinti o günün deyiimi ile "piyasaya çıkmak" şeklinde ifade edilmektedir.

Recaizade Mahmud Ekrem'in *Araba Sevdası* romanında tasvir ettiği bir ucu Şehzade karakoluna diğeri Beyazıt Meydanı'na ulaşan hareketli zincir Şehzadebaşı piyasasıdır (Recaizade Mahmut Ekrem, 2009: 208). Mahmut Yesari de İstanbul'da meşhur piyasalarının Vezneciler'den başlayarak Saraçhanebaşı'na uzandığını, oradan geri dönerek tekrar Vezneciler'e ulaştığını ifade etmektedir (Mahmut Yesari, 1973: 235). Samiha Ayverdi de yirminci yüzyılın ilk çeyreğini konu alan *İstanbul Geceleri*'nde Şehzadebaşı piyasasının müdavim profilini "sarıklı, cübbeli, şalvarlı, mintanlı, redingot, istanbulin, setre pantolonlu, kürklü, hırkalı, poturlu, hülasa asker, kâtip, esnaf, köylü, külhani" olarak tasvir etmekte, hemen her çevreden insanın çeşitli sebeplerle buraya akın ederek bir insan seli oluşturduğunu ifade etmektedir (Ayverdi, 2016: 43).

Suriçi İstanbul'un Pera'sı

Şehzadebaşı'nın Ramazan eğlencelerinin toplumun farklı kesimlerinden insanların yoğun ilgisine mazhar olmasının nedeni burada sunulan eğlence çeşitliğidir. Burada cadde boyu gezinti yapmak, Karagöz, meddah, orta oyunu, sirk gösterilerini ve at cambazlarını izlemek, kahvehane ve çayhane gibi mekânlarda müzik eşliğinde keyifli vakit geçirmek ve meşrebine göre tiyatro ve sinema gösterileri izlemek mümkündür. Avanzade Mehmed

Süleyman, 4 Nisan 1892 tarihli, “Ramazan Geceleri” başlıklı yazısında eğlencelerin çeşitliğinden bahsetmekte ve okuyucularına kahvehanelerde oynatılan Karagöz’ü, kalabalıktan hoşlanmayan ve muhabbet ortamı arayanlar için Kazım’ın Kırathanesi’ni, izdihama katlanabilenler ve nasihat dinlemek isteyenlere Minakyan’ın Osmanlı Tiyatrosu’nu ve umum için Tourniaire’in cambazhanesini, Hasan’ın hayalhanesini ve kukla gösterilerini tavsiye etmektedir (Avanzade Mehmed Süleyman, 1892: 127).

On bir yıl sonra, 1903 yılında Safvet Nezih de, Şehzadebaşı’ndaki değişim üzerinden eğlenceleri tasvir etmektedir. Safvet Nezih yeni çayhanelerin açıldığını, Şems ve Ali Çavuş’un kırathanelerinin zamana ayak uydurarak musiki kırathanesine dönüştüklerini, fiziksel ortamını övdüğü, oyunlarını eleştirdiği Minakyan’ın Osmanlı Tiyatrosu’nun faaliyetine devam ettiğini, Fevziye Kırathanesi’nin aynı yerinde olduğunu, Şevki ve Hasan Efendi’nin tiyatrolarının rekabet halinde olduklarını, at cambazhanesinin gösterilerinin hala ilgi gördüğünü, Karagöz’ün yine her köşe başında oynatıldığını, meddah gösterilerinin devam ettiğini, eski tiyatrodaki ortaoyunun oynandığını ifade etmektedir. Safvet Nezih, yazısında sadece değişimi tasvir etmemekte, çağa uygun olarak eğlence kültürünün de değişmesi gerektiğine dikkati çekmektedir. Ona göre Şehzadebaşı balık istifi kalabalık, havasız ve sağlıksız koşullarda saatlerce tembel tembel oturan insanların mekânıdır. Asra uygun olmayan Ortaoyunu ise artık terkedilmelidir (Safvet Nezih, 1903: 223).

Şehzadebaşı, eğlence mekânı olarak Müslüman İstanbul’un Pera’sı olarak nitelendirilmektedir. Gerçekten de Suriçinde yaşayan halk, ilk sinema gösterimini burada izlenmiş, modern tiyatrolar, Avrupalı gösteriler ile burada tanışmıştır. Öte yandan Şehzadebaşı pek çok açıdan Pera’dan farklıdır. Halit Fahri’nin nazarında Şehzadebaşı “şık ve züppe beylerin” meskeni olarak tanımlansa da burası her sınıftan insanın kendine uygun bir eğlence vasıtası bulabileceği bir yerdir (Ozansoy, 2014: 39). Ayrıca Şehzadebaşı’ndaki eğlencelerin ve gösterilerin çoğu Ramazan ayına özgüdür. Refik Halit’e göre Ramazan’da adım atmanın mümkün olmadığı Şehzadebaşı’nda Ramazan sonrasında sokak köpekleri caddenin ortasına kıvrılıp yatma imkânı bulmaktadırlar (Karay, 2009: 135). Pera’da ise tiyatro, sinema ve genel olarak eğlencenin belirli bir zamanı yoktur.

Ağırlıklı olarak gayrimüslim nüfusun yaşadığı Pera ve Beyoğlu alafranga hayat tarzının sahnesi olarak kabul edilmektedir. Müslümanların Pera tecrübesi günlük ziyaretler ile sınırlıdır. Bu ziyaretler ise dönemin edebi eserlerinde genellikle yüzeysel batılılaşmanın eleştirisi olarak yer almaktadır. Şehzadebaşı’nda ise baskın ve homojen bir kültürden bahsetmek güçtür. Şehzadebaşı, 1880’li yıllardan itibaren Ramazan eğlenceleri kapsamında Karagöz, meddah, ortaoyunu, kukla, pehlivan güreşleri, at cambazları, kanto, sirk gösterileri, tiyatro ve sinema ile geleneksel ve modern farklı gösteri sanatlarının merkezi haline gelmiştir. Bu haliyle Osmanlı yaşayışının müzesi gibidir. Şehzadebaşı ve Pera karşılaştırması Yakup Kadri’nin Kıralık Konak’ta yaptığı *istanbulin* ve *redingot* karşılaştırmasını çağrıştırmaktadır. Osmanlı yaşayışı ile modern Avrupa yaşayışının bir sentezi olarak görülen *istanbulin*

Tanzimat dönemi İstanbul beyefendisinin kıyafetidir. Redingot ise baştan aşağı Avrupalı bir kıyafettir ve İkinci Meşrutiyet döneminin şeklen alafranga, züppe karakterini temsil etmektedir (Karaosmanoğlu, 2001: 10-11).

Şehzadebaşı'nda her sınıftan insanın bir arada eğlendiğine dair yabancı gözlemcilerin yazılarında ve edebiyatçıların hatıratlarında zikredilen anekdotlar karnaval havasını andırmaktadır. Özellikle de Müslümanlar için kutsal kabul edilen Ramazan ayı etkinliklerine gayrimüslim unsurların aktör ve izleyici olarak katılımı dikkat çekmektedir. Şehzadebaşı'nın Ramazan etkinliklerinde pek çok Yahudi ve Ermeni müzisyen, Ermeni tiyatro oyuncusu ve çingene yer almaktadır. Öte yandan Georgeon'a göre Şehzadebaşı'nda ortaya çıkan heterojen eğlence atmosferi karnaval olarak nitelendirilemez. Karnaval değerlerin tersine çevrildiği ve düzenin altüst olduğu bir zaman dilimidir. Siyasi düzene eleştiri, töre ve ahlak eleştirisi, müstehcenlik gibi unsurlar Karagöz oyununda görülmekle beraber, bu sadece bir gösteridir ve temsil boyunca geçerlidir. Ramazan ayına mahsus gibi gözüken gevşeme ve rahatlama ise sınırları aşan bir taşkınlık değil, ihtiyatlı bir eğlenme ve meşru bir düzensizliktir (Georgeon, 2018: 75-76).

Eğlencenin Sınırı: Siyasi Denetim ve Kontrol

Şehzadebaşı'ndaki Ramazan eğlencelerini konu alan literatürde yılın geri kalan kısmına kıyasla Ramazan eğlencelerinin daha geniş bir hoşgörüyle karşılandığı düşüncesi hâkimdir. Halit Fahri, istibdat devrinde bunalan halk için Ramazan ayının bir eğlence ve hafifleme ayı olduğunu, evlerde daha serbest toplantılar yapılabildiğini ifade etmektedir (Ozansoy, 2014: 19). Daha fazla camiye gitme, sokakta dolaşma, alışveriş yapma, tiyatro ve karagöz izleme imkânına sahip olan kadınlar için de Şehzadebaşı'nda Ramazan yılın geri kalanına göre daha fazla serbestiyet anlamına gelmektedir.

Şehzadebaşı'nda Ramazan kısmi rahatlama dönemi olarak görülse de II. Abdülhamit yönetimi Şehzadebaşı'nı yakından izlemekte ve kontrol etmektedir. Ayverdi, Fehim Paşa'nın hafiye teşkilatına bağlı hususi bir şube açıldığını, kapıda bir posta beygiriyle bekleyen nöbetçinin büyüklerden kimlerin piyasada görüldüğünü, kimlerin hangi tiyatrolara girip çıktığını Mabeyn'e haber verdiğini aktarmaktadır (Ayverdi, 2016: 40). Bunun yanı sıra, kamu düzeni bağlamında, adaba aykırı davranışları, dükkânların önünde oturmayı ve piyasa yapmayı yasaklayan ilanname ve tenbihnameler yayımlanmaktadır. *Takvim-i Vekayi*'de 20 Aralık 1868'de yayımlanan ilannamenin ikinci maddesinde Beyazıt ve Şehzadebaşı'ndaki kahve ve çaycı dükkânlarının yola uzanan kısımlarında gelen geçene rahatsızlık verecek şekilde oturmak yasaklanmakta, yasağa uymayan esnafın dükkânlarının kapatılacağı, araba aralarında dolaşarak arabalı ve arabasız dolaşan kadınlara yönelik adaba aykırı davranışta bulunanların cezalandırılacağı bildirilmektedir (Takvim-i Vekayi, 1868: 1-2).

Meşrutiyet taraftarlarının yayımladığı *Şura-yı Ümmet* gazetesi ise 1903 Ramazan'ında "Direkterarası Piyasasının Men'i" başlıklı bir tenbih yayımlayarak Abdülhamit'in topluma olan güvensizliğini eleştirmektedir. Bu

tenbihde Ramazan'da ibadet ile meşgul olması gereken bazı ehl-i İslam'ın arabalara binerek piyasa etmeyi alışkanlık haline getirdikleri, Müslüman kadınların bazılarının da piyasaya karıştıklarından adaba aykırı davranışlara maruz kaldıkları ifade edilmekte, piyasanın tamamen yasaklandığı, yasağa uymayan kira arabacılarının cezalandırılması, konak arabalarının ise kimlere ait olduğu tespit edilerek sahiplerine ihtar gönderilmesi emredilmektedir (Şura-yı Ümmet, 1903: 1).

Şehzadebaşı Eğlencelerinin Gözden Düşmesi: Farklı Tepkiler ve Eleştiriler

İkinci Meşrutiyet döneminde Şehzadebaşı'ndaki Ramazan eğlencelerine yönelik algının değişmeye başladığı gözlemlenmektedir. Dini ve gelenekçi çevreler, Ramazan'ın kutsallığına vurgu yaparak Ramazan eğlencelerinin dindışılığına dikkati çekmektedirler. Cami vaazlarında ve bazı süreli yayınlarda Karagöz eleştirisi, kadınların serbestiyeti, tiyatroların içeriği gibi pek çok konu gündeme gelmektedir. Onlara göre Şehzadebaşı gereğinden fazla Batılılaşmış özellikle Müslüman kadınlar için bir teşhir sahnesine dönüşmüştür. *Sırat-ı Müstakim*'de yayımlanan bir yazıda Şehzadebaşı'na otomobille gelen iki kadının adab-ı İslamiyeye uygun olmadığı iddia edilen giyimi ve tavırları rezalet olarak nitelendirilmekte, hükümetin bu konuda gazetelerde emirler yayımlamasına rağmen bunları uygulamada yetersiz kaldığı dile getirilmektedir (Sırat-ı Müstakim, 1910: 27). Buna karşılık, başka bir çevre ise Şehzadebaşı'nın Ramazan eğlencelerini modern, medeni ve Batılı eğlence anlayışına ters bulmaya başlamıştır. Şehzadebaşı'nın kalabalık, çok renkli ve sesli eğlenceleri sağlıklı, kaba ve düzensiz görünmeye başlamıştır. 1909'da Ramazan dolayısıyla yayımlanan bir dergide Direklerarası, "dar ve bi-nasib-i ümran (medeniyet yoksunu) bir cadde" olarak tasvir edilmekte, atmosferi ise "ahenksiz bir manzara" olarak nitelendirilmekte ve medeni asra uygun olmadığı dile getirilmektedir (R. N., 1909: 2).

İkinci Meşrutiyet döneminde Şehzadebaşı'na yönelik farklı çevrelerden gelen eleştirilerin yanısıra, 1910 yılında Beyazıt'ı Fatih'e bağlayan tramvay hattının inşası için Direklerarası'na ismini veren ve revaklar altında kaldırım boyu gezintiyi mümkün kılan direklerin yıkılması, 23 Temmuz 1911'de Beyazıt, Laleli ve Şehzadebaşı'nı etkileyen Uzunçarşı yangınında Şehzadebaşı'nın pek çok dükkânın zarar görmesi ve Trablusgarp Savaşı ve akabinde Balkan Savaşları sırasında yaşanan iktisadi kriz dolayısıyla Şehzadebaşı'nın başlıca müdavim kitleleri Osmanlı memurunun alım gücünün düşmesi Şehzadebaşı'nın gözden düşmesine neden olmuştur (Ürekli, 2010: 117). Şehzadebaşı eğlencelerinin ana caddesi olan Direklerarası'nın eski görüntüsünü kaybetmesi, bölgenin popülerliğini yitirmesinde etkili olmuştur. Mizah dergisi *Karagöz*'ün 31 Ağustos 1911 tarihli Ramazan sayısında Direklerarası'nın durumu gündeme taşınmaktadır. Karagöz ve Hacivat direklerin yıkıldığını dolayısıyla Direklerarası diye bir yer kalmadığını tartışmakta ve buraya yeni bir isim aramaktadırlar. Karagöz, Direklerarası'nda çayın bir kuruş (bir kuruş=40 para) olduğunu, çaycının saat başı önüne bir çay getirdiğini ve dolayısıyla akşamdan sahura kadar sekiz saatte sekiz kuruş ödemek zorunda kaldığını ifade etmektedir. Tokatlıyan'da

akşamdan sabaha oturduklarında 60 para verip kendilerini tokatlanmış farz ettiklerini Hacivat'a hatırlatmakta "Öyleyse sekiz kuruşa ne demeli?" diye sormaktadır. Hacivat "kazık" cevabını verince, Karagöz bu semte "Kazıklararası" isminin uygun olacağını ifade etmektedir (Karagöz, 1911: 2).

Sonuç

Şehzadebaşı'nın yakın dönem tarihinde üç gelişme önem arz etmektedir. İlki Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ve buranın sivil halka açılmasıdır. İkincisi şehrin Batılılaşma ve reform sürecinin hızlandığını 1860 sonrası dönemdir. Son olarak ise 1908 Jön Türk Devrimi'dir (Georgeon, 2008: 133-134). Bu yarım asırlık dönemde, 1880'lerin Şehzadebaşı'nın canlılığında önemli bir ivme olduğu söylenebilir. 1910'lar itibariyle ise Şehzadebaşı önemini kaybetmeye başlamıştır. Şehzadebaşı'na dair kaleme alınan edebi literatürde dikkat çeken "Nerede o eski Ramazanlar" şeklinde ifade bulan geçmişe özlem ve öykünmenin daha İkinci Meşrutiyet dönemlerinde ortaya çıkmaya başladığı ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında devam ettiği görülmektedir. Bunda en önemli etkenlerden birisi de şehrin belirli mekân ya da mekânlarıyla özdeşleşen ve ortak bir tecrübe olarak yaşanan Ramazan'ın dünyevi ve uhrevi boyutlarının ayrışarak daha çok özel alanda yaşanmaya başlanmasıdır. İkinci Meşrutiyet sonrasında değişen eğlence kültürü dolayısıyla eleştirilmeye başlansa da, Şehzadebaşı'nın eklektik eğlence kültürü özellikle dönemin süreli yayınlarında övgüyle anlatılmakta, köşe yazarları çeşitli eğlence vasıtaları hakkında okuyucuyu bilgilendirmekte ve farklı beklentiler için tavsiyelerde bulunmaktadır. Dolayısıyla Şehzadebaşı'nda Ramazan merkezli olarak ortaya çıkan eğlence kültürü çok katmanlı bir sentezdir. Bu sentezde eski ile yeni, doğu ile batı, alaturka ile alafranga, bir arada, yan yana ve iç içe bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

'Direklerarası'nda Hanımların Otomobille Gece Piyasaları', *Sırat-ı Müstakim* 5/106 (Eylül, 1910).

'Piyasa', *Redhouse Sözlüğü: Türkçe/Osmanlıca-İngilizce* (İstanbul: SEV Matbaacılık ve Yayıncılık, 2000).

'Yasak', *Şura-yı Ümmet* 43 (1 Şevval 1321/ 21 Aralık, 1903).

Avanzade Mehmed Süleyman, 'Ramazan Geceleri', *Maarif* 2/34 (23 Mart 1308/ 4 Nisan, 1892).

Cenab Şahabeddin, *İstanbul'da Bir Ramazan*, ed. Abdullah Uçman (İstanbul: İletişim Yayınları, 1994).

Ezgi Yazıcı, 'Theater in Nineteenth Century Istanbul: Cases for the Translation of an Architectural Typology' (Ph.D. diss., Middle East Technical University, 2010).

Fatma Ürekli, 'Osmanlı Döneminde İstanbul'da Meydana Gelen Âfetlere İlişkin Literatür', *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 8/16 (2010).

Ferda Mazak, 'Eski Bir Kültür Adası Olarak Direklerarası', 3. Uluslararası Tarihi Yarımada Sempozyumu Tebliğler Kitabı (İstanbul: Eminönü Belediyesi & Haliç Belediyeler Birliği, 2008).

François Georgeon, 'İmparatorluktan Cumhuriyete İstanbul'da Ramazan', *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaşamak*, ed. François Georgeon and Paul Dumont, çev. Maide Selen (İstanbul: İletişim Yayınları, 2008).

François Georgeon, *Osmanlıdan Cumhuriyete İstanbul'da Ramazan*, çev. Alp Tümertekin (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2018).

Halit Fahri Ozansoy, *Eski İstanbul Ramazanları Bütün Âdetleri Eğlenceleri Hatıraları Fıkraları*, ed. Yakup Öztürk (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014).

Mahmut Yesari, 'Direklerarası', *Bu Şehr-i İstanbul ki*, ed. Şemsettin Kutlu (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1973).

Muhavere', *Karagöz* 331 (4 Ramazan 1329/ 29 Ağustos, 1911).

R. N., 'Ramazan ve Direklerarası', *Ramazan* 8 (8 Ramazan 1327/ 23 Eylül, 1909).

Recaizade Mahmut Ekrem, *Araba Sevdası*, (Konya: Mola Kitap, 2009).

Refik Halid Karay, *Üç Nesil Üç Hayat* (İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2009).

Safvet Nezihi, 'Musahabe: Ramazan-ı Şerif'e Dair', *Malumat* 411 (6 Ramazan1321/ 26 Kasım, 1903).

Samiha Ayverdi, *İstanbul Geceleri* (İstanbul: Kubbealtı Yayınları, 2016).

Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türki* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1996).

Takvim-i Vekayi 1033 (5 Ramazan 1285/ 20 Aralık, 1868).

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Kıralık Konak* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2001).